

CAMI DİN GÖREVLİLERİNİN YETERLİLİKLERİNİN MANEVİ DANIŞMANLIK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İlhan TOPUZ*

Öz

Bu araştırmanın amacı, cami din görevlilerinin yeterliliklerini manevî danışmanlık yeterlilikleri açısından değerlendirmek ve bazı demografik özellikler açısından danışmanlık hizmetlerini yürütebilecek cami din görevlilerini belirlemektir. Betimsel tarama modeli kullanılarak yapılan bu araştırmaya Isparta, Antalya ve Burdur illerinde görev yapan 292 cami din görevlisi katılmıştır. Veri toplama aracı olarak Mesleki Motivasyon Ölçeği, Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği ve Kültürel İletişim Ölçeği-Türkiye (KİÖ-TUR) kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS istatistik programı yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda nüfusun yoğun olduğu il ve ilçelerdeki camilerde görev yapan, 10-20 yıllık meslekî deneyime sahip, 30-40 yaş aralığındaki ilahiyat fakültesi mezunları ile yüksek lisans/doktora yapan cami din görevlilerinin, danışmanlık konusunda gerekli eğitimlerin ardından görevlendirilmesinin faydalı olacağı kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Danışmanlık, Din, Din görevlisi, Cami, Deneyim

Evaluation of The Adequacies of The Religious Commissaries, in Term of Some Spiritual Counseling Skills

Abstract

The purpose of this study is to evaluate the qualifiedness of the religious Commissaries, in terms of some spiritual counseling skills, and to determine who can perform spiritual counseling with respect to some demographic characteristics. 292 religious commissaries, who are on duty in Isparta, Antalya and Burdur provinces, attended to this research which was implemented by use of descriptive research design. The data were collected with Career Motivation Scale, Scale of Dimensions of Interpersonal Relationships and Cultural Communication Scale -Turkey). The obtained data were analyzed with SPSS. As

* Doç.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümü. ilhantopuz@sdu.edu.tr.

a result, it was concluded that it will be useful to employ religious commissaries, who are employed in cities & towns where the population is dense, who have a 10 to 20 year professional experience, who are between 30-40 years old, and who are graduates of divinity faculty or have master/doctoral degree.

Key Words: Counselling, Religion, Religious Commissary, Mosque, Experience

Giriş

Günümüzde insanlar, modern düşünce sistemlerinin etkisi altında din ile çağdaş hayat arasında bağ kurmakta zorlanmaktadır. Batı dünyasında, insanların çağdaş yaşam ile din arasında bağ kurmalarına yardım etmek amacıyla kilise din görevlilerinin yürüttüğü danışmanlık çalışmalarına ağırlık verilmiş durumdadır.¹ Ülkemizde din konusunda insanları aydınlatma, dini anlama ve onun gereklerini hayatın değişik bölümlerine aksettirme, din ile çağdaş hayat arasında bağ kurmak isteyen insanlara rehberlik etme görevi, 429 sayılı kanun ile kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı'na (DİB) verilmiştir.² DİB bu görevini merkez ve taşra teşkilatlarında görevli personeli aracılığı ile yerine getirmektedir. Din hizmetleri kadrosundaki DİB personelinin her biri, din görevlisi olarak bilinmektedir.³ Din görevlilerinin insanlarla en çok iletişim kurdukları alanlar, öncelikle ibadet mekânı olan camilerdir. Camiler, bir arayış içindeki insanların huzur bulduğu, hastaların şifa bulmasının, borçların ödenmesinin temenni edildiği, sevinçlerin paylaşıldığı ve ölenlerin uğurlandığı mekânlardır.⁴

Herkese açık birer yaygın eğitim merkezi olan camiler, cami din görevlilerinin gayretleriyle, insanların sosyal, kültürel ve ailevi ihtiyaçlarına, dinî ve dünyevî gereksinimlerine yol gösterici ve bazı problemlere çözüm getirici uygulama yerleri olabilmektedir. Birer manevî danışmanlık hizmeti olarak kabul edilen bu uygulamalar bilgiyi işleyebilen, dönüştürebilen ve farklı durumlarda

¹ İlhan Topuz, *Din Görevlilerinin Manevî Danışmanlık Yeterlilikleri*, Manas Yay., Isparta, 2014, ss.31-40; Recep Kaymakcan ve Turgay Şirin, "Bilişsel-Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımı ile Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli'nin Din Eğitimi Alan Erkek Üniversite Öğrencilerinin Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeylerine Etkisi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 11, No. 26, 2013, s.113.

² Bkz., *Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı*, DİB Yay., Ankara, 1989.

³ Dinî kaynaklı her türlü hizmeti veren, yaptıkları için eğitimini aldıktan sonra din alanındaki hizmetleri kendisine meslek edinen kimselere genel olarak din görevlisi denilmektedir. (Bkz. *TDK Türkçe Sözlük*, "Din Adamı", TDK Yayınları, Ankara, 1998, C. I, s. 592); DİB personelinin isimlendirilmesi ile ilgili tarihi seyir için bkz: Mehmet Bulut, "Din Görevlileri Üzerine Bazı Tespitler", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt 41, Sayı 3, 2005, ss. 55-70; Halil Karlık, "Meslek Olarak Din Görevlisi Kavramı", *Din Öğretimi Dergisi*, S. 36, Ankara 1992, s. 7.

⁴ Sabri Akpolat, "İletişim Asrında Din Görevlileri", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt 41, Sayı 3, 2005, ss.41-54.

kullanabilen din görevlileri sayesinde toplumsal birlik, beraberlik ve bütünlüğe de hizmet etmektedir⁵.

Camilerdeki din görevlilerine “cami din görevlisi”, yürüttükleri hizmetlere de “cami temelli din hizmetleri”⁶ denilmektedir. Cami din görevlilerinin daha çok camiyle ve vakit namazlarına devam eden cami cemaatiyle ilgili olan caminin açılması, ezanın okunması, namazın kıldırılması, hutbenin iradı, caminin temizliği vb. hizmetler *cami içi din hizmetleri* olarak tanımlanmaktadır.⁷

Cami içi din hizmetlerin yanında cami din görevlileri doğumdan ölüme kadar, hem iyi günde (doğum, sünnet, nişan, nikâh, düğün, yeni doğan çocuklara isim koyma, asker uğurlama vb.) hem de kötü günde (hastalık, ölüm ve cenaze işlemleri vb.) insanların yanında olmaktadır. *Cami dışı din hizmetleri*⁸ olarak tanımlanan bu hizmetler daha çok toplumun geniş kesimleriyle ilgili olan, her türlü sosyal, kültürel ve geleneksel faaliyetlerdir. Birer danışmanlık çalışması olarak değerlendirilebilecek bu faaliyetlerde (cami dışı din hizmetlerinde) istenen dönüşümün henüz sağlanamadığı, cami din görevlilerinin bireysel ve toplumsal taleplere istenen ölçüde cevap veremediği düşünülmektedir.⁹

Batı dünyasında yeni bir uygulama ve eğitim alanı olarak kabul gören “Manevî/Dini Danışmanlık ve Rehberlik” alanının¹⁰ ülkemizde de etkin hale getirilmesi için DİB personelinin bu konuda bilgilendirilmesi, cami din görevlilerinin cami içi ve cami dışı din hizmetleri alanında daha aktif ve nitelikli hizmet yürütmeleri için çalışmalar yapılması önemlidir. Cami temelli din hizmetleri sürecinde din görevlileri insanlarla çok yakın ilişki içindedirler. Bu yakın ilişki ve “güvenilir kaynak” olarak değerlendirilmeleri nedeniyle cami din

⁵ Ahmet Onay, "Cami Eksenli Din Hizmetleri", *DEM*, 4 (12), 2006, s.149-175; İbrahim Özler, "Camilerin Zihniyet Değişimindeki Rolü (Erzurum Örneği)", AÜ SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2007, ss.139-143.

⁶ Özcan Güngör, "Yaşlılar İçin Cami Temelli Sosyal/Dini Hizmetler", Ankara Ü. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 38, Erzurum 2012, ss.161-188; Onay, agm, s.151.

⁷ *Din Görevlisi El Kitabı (Komisyon)*, 3. Baskı, DİB Yay., Ankara, 2001, s. 9.

⁸ Bazı kaynaklarda "Mobil Din Hizmetleri" olarak adlandırılmaktadır. Bkz: Nurullah Altaş, "Cami Dışı Din Etkinliklerini Biçimlendiren Temel Kavramlar ve Bu Alanda Temel Kavramsallaştırmalar: Dinî Danışmanlık ve Manevî Sosyal Hizmetler", *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu – II*, DİB Yay., Ankara, 2012, ss.295-318; Muharrem Çakmak, "Mobil (Taşınabilir) Din Eğitimi ve Din Hizmeti", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Cilt 1, Ankara, 2008, ss.307-315; Mehmet Kapukaya, "Cami Dışı Hizmetlerde Din Görevlileri", *Diyanet Aylık Dergi*, Ekim 2007, S.202, s.17-19; Yılmaz, agm, s.13

⁹ Nurullah Altaş, "Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi", *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, (Ed.) Nurullah Altaş-Mustafa Köylü, Gündüz Yay., Ankara, 2012, s. 22.

¹⁰ Altaş, agb, s.29; Topuz, age, ss.31-40.

görevlilerine çeşitli konularda sorular sorulmaktadır¹¹. Yapılan araştırmalar da bu olguyu desteklemektedir.

Yapılan bir araştırmaya göre, insanların %62,9'u din görevlilerinin başta Allah'a iman ve ibadet konularında insanları bilgilendirmeleri gerektiğini düşünmektedir. Aynı araştırmaya katılan insanların %30'u da din görevlilerinin daha çok günlük olaylarla ilgili dinî açıklamaları vermeleri gerektiğini düşünmektedirler¹².

Yapılan bir başka araştırmada cami din görevlilerinin dinî ve ahlâkî konularda bir yılda ortalama 100'ün üzerinde soruyu cevaplandıkları ifade edilmektedir.¹³ Bir diğer araştırmada, insanların %24.6'sının cami din görevlilerine akıllarına takılan dinî içerikli problemlerini danıştıkları tespit edilmiştir.¹⁴ Bu araştırmalara göre cami din görevlilerinin danışmanlık faaliyetlerini de yürüttükleri anlaşılmaktadır. Nitelikli, yetenekli ve iyi yetişmiş görevlilerce yürütülmesi gereken cami temelli din hizmetleri oldukça hassas ve önemli bir hizmet alanıdır. Bu nedenle günümüzde, ilahiyat alanında üzerinde en fazla çalışma yapılan konulardan birisi din görevlilerinin yeterlilikleri olmuştur.¹⁵

Hem teorik hem de ampirik değerlendirmeleri içeren bu çalışmalarda din görevlilerinin yeterlilikleri alan yeterlilikleri, genel kültür yeterlilikleri, eğitme-öğretme yeterlilikleri ve özel yeterlilikler olmak üzere 4 boyutta ele alınmaktadır. Bu yeterliliklerden alan yeterlilikleri ve özel yeterlilikler danışmanlık yeterliliklerini de kapsamaktadır.

Cami temelli din hizmetleri sırasında halkın dini konularda bilgilendirilmesi ve insanların dini hayatlarının şekillendirilmesinde, din

¹¹ Abdurrahman Akbaş, "Sosyal Hizmet Bağlamında Yaşlılara Din Hizmeti", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Cilt 2, DİB Yay., Ankara, 2008, ss.320-321.

¹² Mustafa Macit, "Halkın Din Çerçevesinde Beklentileri (Erzurum / Oltu Örneği)", (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), AÜ SBE Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Erzurum, 2001, ss.50-59.

¹³ Onay, agm, ss.149-175.

¹⁴ Topuz, age, s.139.

¹⁵ Bkz. *Din Görevlisi El Kitabı*, s. 9-23; İsmail Karagöz, "Din Görevlisinin Misyon ve Vizyonu", *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı 178, 2005, ss. 30-32; Mustafa Köylü, "Din Görevlilerinde Bulunması Gereken Nitelikler", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 29, Sayı 3, 1993, ss.101-112; Hayati Tetik, "Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlileri-Cemaat İletişiminin Önemi", *Diyanet İlmî Dergi*, C. XXXIV, S. 2, Ankara 1998, s. 101; Abdullah Harun Çorak, *Din Görevlilerinin Verimliliğini Engelleyen Psiko-Sosyal Etkenler: İstanbul Örneği*, MÜ SBE, İstanbul, 2010; M. Doğan Karacoşkun, "Din Görevlilerinin Bireylerin Dini Görünürlü Kişisel ve Sosyo-psikolojik Problemlerine Katkı Sağlayabilme Yolları", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (Kasım 2007)*, C.2, TDV Yay., Ankara, 2008, ss. 140-155.

görevlilerinin mesleki bilgi birikimleri belirleyici olmaktadır.¹⁶ En az iki kişi arasında gerçekleşen bu çalışmalar kişilerarası bir süreçte gerçekleşen manevi/dini danışmanlık çalışması olarak ta ifade edilebilmektedir.¹⁷ Cami din görevlilerinin bu çalışmalarda başarılı olabilmeleri, kişilerarası ilişkilerde başarılı olmalarına bağlıdır.¹⁸ Kişilerarası ilişkilerde başarılı olmak için etkin dinleme, empatik düşünme ve davranma eğilimine ihtiyaç vardır.¹⁹ Empati kısaca, bireyin hem kendisinin hem de başkalarının duygu ve ihtiyaçlarını anlama ve farkında olması olarak tanımlanmaktadır.²⁰ Bunun için din görevlisinin muhatabını tanıması önemlidir. Muhatabını tanıyan din görevlisi, ona nasıl davranması gerektiğini bilerek, danışmanlık için doğru kararlar verebilecektir.²¹ Muhatabının/danışanların dünyasını anlayabilmek, onları oldukları gibi kabul etmek etkili bir danışmada olması gerektiği düşünülen diğer danışma becerilerindedir. Ayrıca mesleklerinden memnun olmaları, mesleklerini severek yapmaları da, yani meslekî motivasyonları da önemlidir.²²

Psikolojik danışmanlık alanında yapılan araştırmalara göre danışanların, danışma sürecinde konuşulanlardan ve kullanılan yöntemlerden çok, danışmanların kişilik özelliklerinden etkilendikleri tespit edilmiştir.²³ Bu nedenle cami din görevlilerinin danışman olarak insanlara model olması beklenmektedir.²⁴

-
- ¹⁶ İbrahim Acar, "Etkili Bir Din Hizmeti Açısından Hz. Peygamberin Örnekliliği", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2002, C. 38, S.4, s.63; Mehmet Bilen, "Cami İmamlarının Hadis Bilgilerinin Mahiyeti Üzerine Tecrübi Bir Araştırma", *İslamiyat*, C. IV, İst., 2001, s. 73.
- ¹⁷ Topuz, age, ss.31-40.
- ¹⁸ M. S. Özgün, "Okul Psikolojik Danışmanlarının Kişilik Özellikleri ile Mesleki Yetkinlik Beklentileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", ÇÜ SBE (Yayımlanmamış YL Tezi), Adana, 2007.
- ¹⁹ Bkz. *TDK Türkçe Sözlük*, "Empati" md., 10. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 2005, s. 634; F. E. İkiz, "Danışma Becerileri Eğitiminin Danışmanların Empatik Eğilim, Empatik Beceri ve Tükenmişlik Düzeyi Üzerindeki Etkisi", DEÜ SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2006, s.348.
- ²⁰ S. İmamoğlu, "Genç Yetişkinlerinde Kişilerarası İlişkilerin Cinsiyet, Cinsiyet Roller ve Yalnızlık Algısı Açısından İncelenmesi", MÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2008, İstanbul, s.160.
- ²¹ *Din Görevlisi El Kitabı*, s. 25; Mehmet Emin Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, Bilge Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 22.
- ²² J. D. Wiggins & D. L. Weslander, "Effectiveness Related to Personality And Demographic Characteristics of Secondary School Counselors", *Counselor Education and Supervision*, Vol. 26 (1), 1986, s.26-35.
- ²³ Akt. F.J. Perez, *Counseling: Theory and Practice*, Massachusetts, Addison-Wesley, Reading, 1965; Leona Elizabeth Tyler, *The Work of the Counselor*, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall Inc., 1969.
- ²⁴ Manevî danışmanlık yeterlilikleri konusunda detaylı bilgi için bkz: Topuz, age, s.71-99.

Yukarıda bahsedilen temel danışmanlık becerileri açısından cami din görevlilerinin yeterliliklerini değerlendirmeye yönelik bazı alan araştırmaları yapılmıştır. Din görevlilerinin meslekî doyumlarının araştırıldığı bir çalışmada artan yaşa ve hizmet süresine bağlı olarak meslekî doyumun arttığı, eğitim düzeylerine göre din görevlilerin meslekî doyumları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı, il merkezinde görev yapan din görevlilerinin köylerde görev yapan din görevlilerine göre daha fazla meslekî doyum yaşadıkları tespit edilmiştir.²⁵ Adana'nın Seyhan ve Yüreğir ilçelerinde görev yapan 417 din görevlisi üzerinde yapılan bir araştırmada, yaş ve mesleki kıdem ile duygusal tükenme ve duyarsızlaşma arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Mesleki kıdem ile genel tükenmişlik ve kişisel başarı arasında anlamlı bir ilişki görülmediği gibi görev yeri ve eğitim düzeyleri ile genel tükenmişlik ve alt boyutları arasında da anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.²⁶ Aynı araştırmacı tarafından gerçekleştirilen bir başka araştırmada, çalışma yerinin ve öğrenim düzeyinin din görevlilerinin iş doyumunu düzeyini çok fazla etkilemediği, ancak yaşam doyumunu ve iş doyumunu arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.²⁷

Rize ve Samsun illerinde görev yapan 672 din görevlisi üzerinde yapılan bir başka araştırmada, yaş ve görev yapılan yer ile mesleki tutum ve motivasyon düzeyleri arasında önemli bir fark olmadığı, imam-hatip lisesi ve ilahiyat önlisans mezunu din görevlilerinin mesleki tutum ve motivasyon düzeylerinin ilahiyat lisans mezunlarından yüksek olduğu, ayrıca meslekte birinci yılını çalışan din görevlilerinin mesleki tutum ve motivasyon düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.²⁸

Bir başka araştırmada cami din görevlilerinin %80,5'inin mesleklerini severek yaptıkları ve mesleklerini gereği gibi yapma konusunda %63,1'inin kendini yeterli hissettikleri tespit edilmiştir. Aynı araştırmada din görevlilerinde mesleklerine karşı duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşmanın orta ve düşük düzeyde olduğu, kişisel başarıda ise orta ve yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte çeşitli demografik özellikler ile tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamış, ancak eğitim durumu ile duygusal tükenme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.²⁹

²⁵ Yakup Çoştu, "Din Görevlilerinde Meslekî Doyum; Çorum İl Merkezi Örneği", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 6, Sayı 1, Haziran 2013, ss.1-18.

²⁶ Hasan Kayıklık, "Din Görevlilerinde Tükenmişlik" *ÇÜ ilahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2), 2007, ss. 1-19.

²⁷ Hasan Kayıklık, "Din Görevlilerinde Yaşamdan Memnuniyet ve Mesleki Doyum -Adana Örneği-", *1.Din Hizmetleri Sempozyumu*, DİB Yayınları, C.1 , Ankara, 2008, s.34-46.

²⁸ Kaya ve Nazıroğlu, agm, ss. 25-53.

²⁹ Muammer Cengil, "Din Görevlileri ve Kur'an Kursu Öğreticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, 2010, ss. 79-101.

Samsun, Trabzon ve Amasya illerinde görev yapan din görevlileri üzerinde yapılan bir araştırmada din görevlilerinin dini danışma ve rehberlik yeterliliklerinin eğitim durumlarına göre farklılaşmadığı, il merkezinde görev yapan din görevlilerinin yeterliliklerinin daha iyi olduğu, ilahiyat fakültesi mezunu din görevlilerinin yeterliliklerinin imam-hatip lisesi ve ilahiyat ön lisans mezunlarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.³⁰

Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Denizli, Edirne, Elazığ, Erzurum, İstanbul, İzmir, Konya Mardin, Niğde, Samsun, Sinop, Sivas, Trabzon, Şanlıurfa, Van, Ardahan ve Konya gibi 20 ilde görev yapan 1822 İmam-Hatip ve 435 Müezzin-Kayyım ile yürütülen bir araştırmada³¹,

a) *Kendilerini yetersiz hissettikleri alanlar*; cami din görevlilerinin kendilerini en fazla yetersiz hissettikleri alanların vaaz/irşad, bilim/teknoloji, Kur'an/Kıraat ve dini danışma ve rehberlik konularıdır.³²

b) *Kendilerine Yöneltilen Dini Sorulara Cevap Verme Düzeyleri*; cami din görevlilerinin daha çok "sadece ilmihal konularıyla ilgili olan sorulara cevap verebildikleri tespit edilmiştir.³³

c) *Meslekî memnuniyet*; din görevlilerinin büyük bir kısmının, mesleklerini yürütmekten memnun oldukları ve yaş arttıkça cami din görevlilerinin meslekî memnuniyetlerinin de arttığı tespit edilmiştir.³⁴

d) *Meslekî aidiyet(Biz bilinci)*; imam hatip lisesi mezunlarının meslekî aidiyet duygularının ilahiyat fakültesi mezunlarına göre daha yüksek olduğu, il merkezinde ikamet eden din görevlilerinin meslekî aidiyet duygularının ilçe merkezinde ve köyde ikamet eden din görevlerine göre daha yüksek olduğu, hizmet süresi arttıkça meslekî aidiyet düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir.³⁵

e) *Duygusal tükenmişlik*; il merkezinde görev yapan din görevlilerinin diğer yerleşim yerlerindeki göre daha çok duygusal tükenmişlik duygusu yaşadıkları, eğitim seviyeleri açısından yüksek lisans ve lisans mezunu din görevlilerinin daha çok duygusal tükenmişlik duygusu yaşadıkları, artan yaşa ve hizmet süresine göre duygusal tükenmişlik duygusunun da arttığı tespit edilmiştir.³⁶

³⁰ İbrahim Turan, "Din Görevlilerinin Meslekî Yeterlilikleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.XIII, S. 1, 2013, s. 59-60.

³¹ Ahmet Doğan, *Din Görevlilerinin Meslekî Aidiyetleri, Meslekî Tükenmişlik Tutumları ve Hizmet İçi Eğitime Bakışları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Eğitimi) Anabilim Dalı, Ankara, 2013.

³² Doğan, agt, ss.129-130.

³³ Doğan, agt, s.133

³⁴ Doğan, agt, ss.138-141.

³⁵ Doğan, agt, ss.146-153.

³⁶ Doğan, agt, ss.204-210.

f) *Düşük Kişisel Başarı Hissi*; ikamet edilen yerleşim yeri ile kişisel başarı hissi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı, yaş ve hizmet süresi arttıkça düşük kişisel başarı hissini de arttığı tespit edilmiştir.³⁷

g) *Duyarsızlaşma*; il merkezindeki din görevlilerinin hem büyükşehir merkezinde hem de köyde ikamet eden din görevlilerine göre daha çok duyarsızlaştıkları, yaş ve hizmet süresi arttıkça duyarsızlaşmanın da arttığı tespit edilmiştir.³⁸

h) *Genel Tükenmişlik*; il merkezinde ikamet eden din görevlileri, büyükşehir merkezinde, ilçede ve köyde ikamet eden din görevlilerine göre daha fazla tükenmişlik duygusu yaşadıkları, ilahiyat önlisans mezunu din görevlilerinin daha fazla tükenmişlik duygusu yaşadıkları, yaş ve hizmet süresi arttıkça tükenmişlik düzeyinin de arttığı tespit edilmiştir.³⁹

Büyük çoğunluğu hastane, hapisane, huzurevi, kadın sığınma evi, sevgi evleri ve çocuk evlerinde irşat ve dini rehberlik hizmeti yürüten 1137 din görevlisi üzerinde yapılan bir başka araştırmada⁴⁰;

a) *Dini Danışma ve Rehberlik*; yaşları genç olan din görevlilerinin kendilerini dini danışma ve rehberlik konusunda daha başarılı gördükleri,⁴¹ eğitim durumunun dini danışma ve rehberlik konusunda farklılaşmaya yol açmadığı, artan hizmet süresine bağlı olarak dini danışma ve rehberlik konusundaki başarının azaldığı, cami din görevlilerinin büyük çoğunluğunun % 80.4 (115 kişi) dini danışma ve rehberlik konusunda kendilerini yetersiz ve başarısız hissettikleri tespit edilmiştir.⁴²

b) *Meslekî Memnuniyet*; hizmet süresi arttıkça meslekî memnuniyet düzeyinin arttığı,⁴³ eğitim durumuna göre meslekî memnuniyet düzeyinin değişmediği,⁴⁴ cami din görevlilerinin meslekî memnuniyet düzeylerinin diğer din görevlilerine göre daha düşük olduğu⁴⁵ tespit edilmiştir.

c) *Halkın problemleri*; halkın psikolojik, az da olsa sosyal ve ailevi problemleriyle en sık Kur'an kursu öğreticilerinin, sonra vaiz/vaizelerin ve müftü yardımcılarının; en az cami din görevlilerinin ilgilendiği tespit edilmiştir. Ailevi, sosyal ve psikolojik nitelikleri bulunan soru(n)lara en tatmin edici cevapları müftü

³⁷ Doğan, agt, ss.213-220.

³⁸ Doğan, agt, ss.224-229

³⁹ Doğan, agt, ss.233-239.

⁴⁰ Ömer Faruk Söylev, Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik - Alanları, İmkanları ve Yöntemleri- (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2014; Krş.: Saadettin Özdemir, Korunmaya Muhtaç Gençlerin Din Öğretimi İhtiyaçları, Tuğra Ofset, Isparta, 2002, s.199.

⁴¹ Söylev, agt, s.288.

⁴² Söylev, agt, ss. 289- 293

⁴³ Söylev, agt, s.298.

⁴⁴ Söylev, agt, s.299.

⁴⁵ Söylev, agt, s.296.

yardımcıları, müftü ve vaiz/vaizelerin verdiği, cami din görevlilerinin cevap vermekte zorlandıkları tespit edilmiştir.⁴⁶

d) Din görevlilerinin toplumsal, kültürel, çevresel ve dini sorunlara yenilikçi çözümler üretme kabiliyetini, sorunların çözümüne katkı sağlayabilecek yeni fikir, proje üretme ve onları uygulama olarak adlandırılan *Uygulama ve Fikir Önderliği alt boyutu*; Bu boyutta müftülerin ve müftü yardımcılarının yüksek puan aldıkları, cami din görevlilerinin ise düşük puan aldıkları tespit edilmiştir.⁴⁷

e) Din görevlilerinin toplumsal, kültürel, çevresel ve dini sorunlara yenilikçi çözüm ve deneyimlere açık olma kabiliyetini, sorunların ortaya çıkmasına neden olan tutum, algı, davranış ve yöntemleri değiştirme becerisi olarak adlandırılan *Deneyime Açıklık alt boyutu*; müftü yardımcıları ve müftülerin yüksek puan aldıkları, cami din görevlilerinin ise düşük puan aldıkları tespit edilmiştir.⁴⁸

f) *Kişisel Başarı*; müftülerin yüksek puan aldıkları, cami din görevlilerinin ise düşük puan aldıkları tespit edilmiştir.⁴⁹

g) *Duyarsızlaşma*; Duyarsızlaşmanın en fazla cami din görevlilerinde görüldüğü tespit edilmiştir.⁵⁰

Farklı illerde, farklı amaçlarla yapılmış olan yukarıdaki çalışmalarda cami din görevlilerinin bazı yeterliliklerinin temel manevi danışmanlık yeterlilikleri açısından kısmen değerlendirildiği anlaşılmaktadır.⁵¹

Bu çalışmanın amacı cami din görevlilerinin yeterliliklerinin bazı temel manevî danışmanlık yeterlilikleri açısından değerlendirmek, cami temelli danışmanlık çalışmalarını başarıyla yürütebilecek din görevlilerini demografik özellikleri açısından belirlemeye yardımcı olmaktır. Bu amaçla aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

1. Cami din görevlilerinin danışmanlık çalışmaları, görev yaptıkları yerleşim yerinin nüfus yoğunluğuna göre değişmektedir.

2. Yaş gruplarına göre cami din görevlilerinin meslekî moral, meslekî başarıları, meslekî duyarlılıkları, onay bağımlılıkları, empati düzeyleri, başkalarına güven duyguları, duygu farkındalıkları, yüksek ve düşük bağlam iletişimleri farklılaşmaktadır.

⁴⁶ Söylev, agt, ss.301-305.

⁴⁷ Söylev, agt, s.319.

⁴⁸ Söylev, agt, s.320.

⁴⁹ Söylev, agt, s.349.

⁵⁰ Söylev, agt, s.350.

⁵¹ Nurullah Altaş, "Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi", *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, Edit. Nurullah Altaş-Mustafa Köylü, Gündüz Yayıncılık, Ankara, 2012, s.31.

3. Eğitim düzeylerine göre cami din görevlilerinin meslekî moral, meslekî başarıları, meslekî duyarlılıkları, onay bağımlılıkları, empati düzeyleri, başkalarına güven duyguları, duygu farkındalıkları, yüksek ve düşük bağlam iletişimleri farklılaşmaktadır.

4. Görev yerlerine göre cami din görevlilerinin meslekî moral, meslekî başarıları, meslekî duyarlılıkları, onay bağımlılıkları, empati düzeyleri, başkalarına güven duyguları, duygu farkındalıkları, yüksek ve düşük bağlam iletişimleri farklılaşmaktadır.

5. Meslekî kıdemlerine göre cami din görevlilerinin meslekî moral, meslekî başarıları, meslekî duyarlılıkları, onay bağımlılıkları, empati düzeyleri, başkalarına güven duyguları, duygu farkındalıkları, yüksek ve düşük bağlam iletişimleri farklılaşmaktadır.

Yöntem

1. Araştırmanın Modeli

Cami din görevlilerinin yeterliliklerini temel bazı manevi danışmanlık yeterlikleri açısından değerlendirmeye (demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemeye) yönelik bu çalışma betimsel bir araştırmadır. Bu tür araştırmalar tarama modelleri olarak tanımlanmaktadır.⁵²

2. Çalışma Grubu

Isparta (%39,2-116 kişi), Burdur (%30,5-89 kişi) ve Antalya %30,3-91 kişi) illerinde görev yapan ve araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden 292 cami din görevlisi araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki cami din görevlilerinin %26'sı (76 kişi) 20-30 yaş grubunda, %42,5'i (124 kişi) 30-40 yaş grubunda, %31,5'i (92 kişi) 40 yaş üstü gruptadır. Cami din görevlilerinin %26'sı (76 kişi) imam hatip lisesi mezunu, %38,4'ü (112) ilahiyat önlisans mezunu, %28,8'i (84 kişi) ilahiyat fakültesi mezunu ve %6,8'i (20 kişi) yüksek lisans ve doktora eğitimi almaktadırlar. Çalışma grubundaki cami din görevlilerinin %31,5'i (92 kişi) il merkezinde, %42,5'i (124 kişi) ilçe merkezinde ve %26'sı (76 kişi) köy ve kasabalarda görev yapmaktadırlar. Bu görevlilerin %21,9'u (64 kişi) 0-5 yıllık, %30,1'i (88 kişi) 6-10 yıllık, 11'i (32 kişi) 11-15 yıllık, %35,6'sı (104 kişi) 16-20 yıllık ve %1,4'ü (4 kişi) 20 yıl ve üstü mesleki deneyime sahiptir.

⁵² Tarama modelleri, geçmişte ya da şu anda var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma modelidir. Bu modelde esas amaç, var olan durumu olduğu gibi betimleyebilmektir. Bk.: Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Nobel Yayınları, Ankara, 1999, s.81.

3. Veri Toplama Araçları

3.1. Kişisel Bilgi ve Anket Formu

Bu form ile çalışma grubunun yaş, eğitim düzeyi, görev yeri, mesleki kıdem gibi demografik özellikleri ile ilgili bilgiler toplanmıştır. Bu form ile ayrıca cami din görevlilerinin günlük ortalama cemaat sayısı, cemaatin soru sorma durumu, bir yılda ortalama cevapladıkları soru sayısı ve cemaatin soru sorması karşısında cami din görevlilerinin rahatsız olup olmadıkları ile ilgili bilgiler toplanmıştır.

3.2. Mesleki Motivasyon Ölçeği

Orjinali, Maslach ve Jackson tarafından geliştirilen⁵³, Çam⁵⁴ ve Ergin⁵⁵ tarafından Türkçeye çevrilen ölçek, Kaya ve Nazıroğlu tarafından din görevlilerine uyarlanmıştır⁵⁶.

19 maddeden oluşan ölçek, din görevlilerinin mesleki motivasyonlarını ölçmeyi amaçlayan likert tipi bir ölçektir. Ölçek maddeleri, “her zaman=5”, “çoğu zaman=4”, “bazen=3”, “çok nadir=2”, “hiçbir zaman=1” puan ile puanlanmıştır. Din Görevliliği Mesleki Motivasyon Ölçeğinin yapı geçerliliğine yönelik olarak uygulanan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testinde KMO değeri, 0,91 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,87 olarak, test-yarı test güvenirlik katsayısı ise 0,83 olarak bulunmuştur. Ölçekteki 1, 2, 3, 5, 7 ve 12. maddeler “*mesleki moral*”, 6, 8, 11, 15, 16, 17 ve 19. maddeler “*mesleki başarı*” ve 4, 9, 10, 13, 14 ve 18. maddeler ise “*mesleki duyarlılık*” alt boyutlarını ölçmektedir. Bu üç boyuttan elde edilen puanların toplamı, mesleki motivasyon puanını oluşturmaktadır.

3.3. Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği

İmamoğlu ve Aydın tarafından geliştirilen “Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği⁵⁷”, 20-40 yaş aralığındaki yetişkinlere uygulanan, 53 maddelik bir ölçektir. Ölçek, 4 farklı alt boyutta ölçüm yapmaktadır. Bunlar;

⁵³ Christina Maslach and Susan E. Jackson, “The Measurement of Experienced Burnout”, *Journal of Occupational Behavior*, Vol 2, 1981, ss. 99-113.

⁵⁴ Olcay Çam, “Tükenmişlik Envanterinin Geçerlik ve Güvenirliğinin Araştırılması”, *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, (22-25 Eylül 1992, HÜ) ed. R. Bayraktar ve İ. Dağ, Türk Psikologlar Derneği Yay., Ankara, 1993, ss. 155-160.

⁵⁵ Canan Ergin, “Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması”, *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, (22-25 Eylül 1992, HÜ) ed. R. Bayraktar ve İ. Dağ, Türk Psikologlar Derneği Yay., Ank., 1993, ss. 143-154.

⁵⁶ Kaya ve Nazıroğlu, agm, ss. 25-53.

⁵⁷ Seval Erden İmamoğlu ve Betül Aydın, “Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği'nin Geliştirilmesi”, *İÜ Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, Cilt 29 (1), 2009, ss.39-64.

Onay Bağımlılık; Bireyin kişilerarası ilişkilerinde bağımsız davranabilme, karar verme ve kendi kendine değer biçmeye yönelik ifadelerden oluşmaktadır. Bu boyut bireyin başkalarının görüşlerini, tutumlarını ve değerleri dikkate aldığını yansıtan bir boyuttur. Bireyin kendisinden ziyade başkalarını dikkate alarak davranması, sağlıklı bir yaklaşım olarak değerlendirilmese de, manevî danışmanlıkta, danışmanın danışanı dikkate alması gereği nedeniyle, aranan bir özelliktir.

Bu boyuttan elde edilebilecek puanlar 15-75 puan arasındadır. Bu boyutun test-tekrar test katsayısı 0.68, Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.82 olarak bulunmuştur.

Empati; Başkalarının duygularını anlama, kendi duygularının farkında olma ve uygun şekilde karşı tarafa aktarabilme gibi ifadelerden oluşmaktadır. “Kişinin kendisini karşısındakinin yerine koyarak onun, duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, onun hissettiklerini hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi olarak tanımlanan empati, sağlıklı kişilerarası ilişkiler kurmanın temelini oluşturmaktadır. Bu boyuttan elde edilebilecek puanlar 9-45 puan arasındadır. Bu boyutun test-tekrar test katsayısı 0.96, Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.76 olarak bulunmuştur.

Başkalarına Güven: İlişkilerde insanlara güvenme ile ilgili 15 ifadeden oluşmaktadır. Bu 15 ifadenin, 11’i ters puanlanmaktadır. Puan aralığı 15-75 arasında değişen bu boyutta; puan yüksekliği, başkalarına güvenin azalışı anlamına gelmektedir. Bu boyutun test-tekrar test katsayısı 0.81, Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.81 olarak bulunmuştur.

Duygu Farkındalığı: İlişki sürecinde bireyin kendi duygularını temel alarak, diğerleriyle ilişkileri başlatma, sürdürme ve sonlandırma aşamalarını belirlemektedir. 14 ifadeden oluşan bu alt boyutta, 10 madde ters puanlanmaktadır. Alınan puan arttıkça, duygu farkındalığı azalmaktadır. Bu boyutun test-tekrar test katsayısı 0.62, Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.82 olarak bulunmuştur.

3.5. Kültürel İletişim Ölçeği-Türkiye (KİÖ-TUR)

Bazı kültürlerde insanlar iletişimde açık, net ve şeffaf olmayı tercih etmekte, mesajlarını alıcılara doğrudan göndermektedirler. Bu kültürel iletişim eğilimi “*düşük bağlamli iletişim*” olarak ifade edilmektedir. Bazı kültürlerde ise bireyler imalı ve dolaylı bir iletişimi tercih etmekte, gerçekte söylenmek istenen mesaja gizlenmektedir. “*Yüksek bağlamli iletişim*” olarak adlandırılan bu iletişim eğiliminde alıcı, ne söylenmek istendiğini farklı bağlamlara bakarak (geçmiş tecrübeler, ses tonu, yüz ifadesi, imalar vb.) anlamaya çalışmaktadır. Türk toplum

kültüründeki iletişim eğilimin daha çok yüksek bağlamlı bir iletişim olduğu varsayılmaktadır.⁵⁸

Manevî danışmanlıkta manevî danışmanların açık, net ve anlaşılır bir iletişim tarzı kullanmaları beklendiği için bu ölçeğin kullanılması uygun görülmüştür. 15 ifadeden oluşan ölçeğin 1, 2, 3, 5, 6, 7 ve 8. maddeler “yüksek bağlam iletişimi”, 9, 10, 11, 12, 13, 14 ve 15. maddeler “yüksek bağlam iletişimi” alt boyutlarını ölçmektedir. Ölçek maddeleri, hiç katılmıyorum dan=1, tamamen katılıyorum=7 şeklinde cevaplanan likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin düşük bağlam boyutundan alınabilecek en düşük puan 7, en yüksek puan 49’dur. Ölçeğin yüksek bağlam boyutundan alınabilecek en düşük puan 8, en yüksek puan 56’dır. Ölçeğin, yüksek bağlam boyutunun Cronbach Alfa katsayısı 0.77, düşük bağlam boyutunun Cronbach Alfa katsayısı ise 0.76’dır.

4. İşlemler

İlgili veri toplama araçları, Temmuz-Ekim 2013 tarihleri arasında (yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin yardımıyla) Isparta, Antalya ve Burdur illerinde görev yapan din görevlilerinden gönüllülere uygulanmıştır. Elde edilen verilerin değerlendirilmesi SPSS 15.00 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Veriler çözümlenirken tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve varsa farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla LSD testi uygulanmıştır.

Bulgular

1. Cami Cemaat Sayıları ve Din Görevlilerine Danışma Durumu İle İlgili Bulgular

Önemli dinî gün/geceler dışında köy ve kasabalardaki camilerin günlük ortalama cemaat sayılarının 5-48 arasında, ilçe merkezlerindeki camilerdeki cemaat sayılarının 7-145 arasında, il merkezlerindeki camilerdeki cemaat sayılarının 15-180 arasında olduğu tespit edilmiştir. Köy ve kasabalardaki camilerde görevli din görevlilerinin bir yılda cevapladıkları soru sayısının 10-250 arasında, ilçe merkezlerindeki camilerde görevli din görevlilerinin bir yılda cevapladıkları soru sayısının 15-350 arasında, il merkezlerindeki camilerde görevli din görevlilerinin bir yılda cevapladıkları soru sayısının ise 25-500 arasında olduğu tespit edilmiştir. Yerleşim yerlerine göre ortalama cemaat sayıları ve cami din görevlilerinin cevapladıkları ortalama soru sayıları tablo 1’de verilmiştir.

⁵⁸ Ramazan Erdem, “İletişim Eğilimlerinin Yüksek-Düşük Bağlam Ayırımı ile Ölçülmesi: Türkçe Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2006, ss.17-25.

Tablo 1'deki verilere göre, yerleşim yerindeki nüfus yoğunluğunun artmasına paralel olarak camilerdeki cemaat sayılarının ve cemaatin sorduğu soru sayılarının arttığı görülmektedir.

Tablo 1: Yerleşim Yerine Göre Cemaat ve Soru Sayılarının Ortalamaları

Yerleşim yeri	Günlük Ortalama Cemaat Sayısı	Yıllık ortalama soru Sayısı
Köy-Kasaba	19	55
İlçe Merkezi	32	101
İl Merkezi	61	179

2. Cami Din Görevlilerinin Cemaatin Soru Sormasına Yönelik Tutumları İle İlgili Bulgular

Cami cemaatin sorduğu sorulara yönelik olarak cami din görevlilerinin tutumlarına ait bilgiler tablo 2'de verilmiştir. Tablo 2'deki verilere göre; din görevlilerinin %87,8'i (260 kişi) cemaatin kendilerinden danışmanlık hizmeti almalarından memnun olduklarını belirtmektedirler. Araştırmaya katılan din görevlilerinin sadece %12,2'si (36 kişi) soruların soruluş tarzına, yersiz sorulmasına ve soru soran kişinin tutum ve davranışlarına göre bazen rahatsız olduklarını ifade etmektedirler.

Tablo 2: Cami Din Görevlilerinin Tutumları

Cemaatin soru sorması sizi rahatsız ediyor mu?	Frekans	%
Evet	0	0
Hayır	260	87,8
Bazen	36	12,2

3. Yaş Gruplarına Göre Cami Din Görevlilerinin Bazı Manevî Danışmanlık Yeterliliklerine İlişkin Bulgular

Cami din görevlilerinin (DG) manevî danışmanlık yeterliliklerinin yaş gruplarına göre farklılaşp-farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş ve varsa farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla LSD testi uygulanmıştır. Uygulanan test sonuçları tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3'teki verilere göre; *mesleki başarı* ($F_{2-289}= 6.722, p<.01$), *meslekî duyarlılık* ($F_{2-289}= 4.027, p<.05$), *yüksek bağlam iletişim* ($F_{2-289}= 10.093, p<.01$) ve *düşük bağlam iletişim* ($F_{2-289}= 10.019, p<.01$) alt boyutlarında anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Bu farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla uygulanan LSD testi sonuçlarına göre;

Meslekî başarı boyutunda 30-40 yaş grubundaki cami din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasının ($\bar{x} =16.94$), 30 yaş altı ($\bar{x} =19.16$) ve 40 yaş üstü ($\bar{x} =20.39$) cami din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu,

Meslekî duyarlılık alt boyutunda 30-40 yaş grubundaki cami din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasının ($\bar{x} =23.07$), 30 yaş altı ($\bar{x} =20.84$) ve 40 yaş üstü ($\bar{x} =20.65$) cami din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu,

Yüksek bağlam iletişim alt boyutunda 30 yaş altındaki din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasının ($\bar{x} =31.69$), 30-40 yaş grubundaki ($\bar{x} =28.87$) ve 40 yaş üstü ($\bar{x} =28.01$) cami din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu,

Düşük bağlam iletişim alt boyutunda 30-40 yaş grubundaki cami din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasının ($\bar{x} =21.86$), 30 yaş altı ($\bar{x} =24.48$) ve 40 yaş üstü ($\bar{x} =24.05$) cami din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde düşük olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3: DG Manevî Danışmanlık Yeterliliklerinin Yaş Gruplarına göre Durumu

Yeterlilik		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Mean Difference
Meslekî Moral	Gruplar Arası	121,790	2	60,895	2,552	0,080	
	Grup İçi	6.896,730	289	23,864			
	Toplam	7.018,521	291				
Meslekî Başarı	Gruplar Arası	662,416	2	331,208	6,722	0,001**	30 yaş altı ve 40 üstü ile 30-40 yaş grubu
	Grup İçi	14.239,50	289	49,272			
	Toplam	14.901,91	291				
Meslekî Duyarlılık	Gruplar Arası	387,623	2	193,812	4,027	0,019*	30-40 yaş grubu ile 30 yaş altı ve 40 üstü
	Grup İçi	13.910,45	289	48,133			
	Toplam	14.298,08	291				
Onay Bağlımlılık	Gruplar Arası	5,599	2	2,799	0,051	0,950	
	Grup İçi	15.929,41	289	55,119			
	Toplam	15.935,01	291				
Empati	Gruplar Arası	39,401	2	19,701	0,598	0,551	
	Grup İçi	9.521,037	289	32,945			
	Toplam	9.560,438	291				
Başkalarına Güven	Gruplar Arası	74,748	2	37,374	0,393	0,675	
	Grup İçi	27.455,77	289	95,003			
	Toplam	27.530,52	291				
Duygu Farkındalığı	Gruplar Arası	68,084	2	34,042	0,545	0,580	
	Grup İçi	18.040,40	289	62,424			
	Toplam	18.108,49	291				
Yüksek Bağlam	Gruplar Arası	610,082	2	305,041	10,093	0,000**	30 yaş altı ile 30 yaş üstü
	Grup İçi	8.734,357	289	30,223			
	Toplam	9.344,438	291				
Düşük Bağlam	Gruplar Arası	407,455	2	203,728	10,019	0,000**	30-40 yaş grubu ile 30 yaş altı ve 40 üstü
	Grup İçi	5.876,709	289	20,335			
	Toplam	6.284,164	291				

*P<0.05 **P<0.01

4. Eğitim Düzeylerine Göre Cami Din Görevlilerinin (DG) Bazı Manevî Danışmanlık Yeterliliklerine İlişkin Bulgular

Cami din görevlilerinin (DG) manevî danışmanlık yeterliliklerinin eğitim düzeylerine göre farklılaşp-farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş ve varsa farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla LSD testi uygulanmıştır. Sonuçlar tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4'teki verilere göre; *meslekî moral* ($F_{3-288}= 3.913$, $p<.01$) *mesleki başarı* ($F_{3-288}= 3.237$, $p<.05$), *meslekî duyarlılık* ($F_{3-289}= 2.949$, $p<.05$), *onay bağımlılık* ($F_{3-288}= 3.832$, $p<.01$), *başkalarına güven* ($F_{3-288}= 6.264$, $p<.01$) alt boyutlarında anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Bu farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla uygulanan LSD testi sonuçlarına göre;

Meslekî moral alt boyutunda ilahiyat fakültesi ($\bar{x}=25.53$) ve imam hatip lisesi ($\bar{x}=24.21$) mezunlarının almış oldukları puan ortalamasının ilahiyat önlisans mezunu ($\bar{x}=23.21$), yüksek lisans ve doktora yapan ($\bar{x}=23.20$) din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu,

Meslekî başarı alt boyutunda ilahiyat önlisans ($\bar{x}=19.72$) ve ilahiyat fakültesi ($\bar{x}=19.05$) mezunlarının almış oldukları puan ortalamasının yüksek lisans ve doktora yapan ($\bar{x}=15.40$) din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Meslekî duyarlılık alt boyutunda ilahiyat fakültesi ($\bar{x}=23.52$) mezunu din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasının ilahiyat önlisans ($\bar{x}=20.93$) ve imam hatip lisesi ($\bar{x}=20.73$) mezunlarının almış oldukları puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu,

Onay bağımlılık alt boyutunda yüksek lisans ve doktora yapan ($\bar{x}=46.00$) ve ilahiyat fakültesi ($\bar{x}=44.80$) mezunu din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasının imam hatip lisesi ($\bar{x}=41.39$) mezunlarının almış oldukları puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu,

Başkalarına güven alt boyutunda yüksek lisans ve doktora yapan ($\bar{x}=40.80$), imam hatip lisesi ($\bar{x}=39.48$) ve ilahiyat önlisans ($\bar{x}=39.04$) mezunu din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasının ilahiyat fakültesi ($\bar{x}=34.13$) mezunlarının almış oldukları puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4: DG Manevî Danışmanlık Yeterliliklerinin Eğitim Düzelerine göre Durumu

Yeterlilik		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Mean Difference
Mesleki Moral	Gruplar Arası	274,879	3	91,626	3,913	0,009**	İlahiyat ve İHL ile İlahiyat önlisan ve YL/Doktora
	Grup İçi	6.743,641	288	23,415			
	Toplam	7.018,521	291				
Mesleki Başarı	Gruplar Arası	486,030	3	162,010	3,237	0,023*	İlahiyat ve İlahiyat önlisan ile YL/Doktora
	Grup İçi	14.415,888	288	50,055			
	Toplam	14.901,918	291				
Mesleki Duyarlılık	Gruplar Arası	426,164	3	142,055	2,949	0,033*	İlahiyat ile İlahiyat önlisan ve İHL
	Grup İçi	13.871,918	288	48,166			
	Toplam	14.298,082	291				
Onay Bağlılık	Gruplar Arası	611,678	3	203,893	3,832	0,010*	YL/Doktora ve İlahiyat ile İHL
	Grup İçi	15.323,336	288	53,206			
	Toplam	15.935,014	291				
Empati	Gruplar Arası	108,581	3	36,194	1,103	0,348	
	Grup İçi	9.451,858	288	32,819			
	Toplam	9.560,438	291				
Başkalarına Güven	Gruplar Arası	1.686,230	3	562,077	6,264	0,000**	YL/Doktora, İlahiyat Önlisans ve İHL ile İlahiyat
	Grup İçi	25.844,290	288	89,737			
	Toplam	27.530,521	291				
Duygu Farkındalığı	Gruplar Arası	439,726	3	146,575	2,389	0,069	
	Grup İçi	17.668,767	288	61,350			
	Toplam	18.108,493	291				
Yüksek Bağlam	Gruplar Arası	159,781	3	53,260	1,670	0,174	
	Grup İçi	9.184,657	288	31,891			
	Toplam	9.344,438	291				
Düşük Bağlam	Gruplar Arası	163,206	3	54,402	2,560	0,055	
	Grup İçi	6.120,958	288	21,253			
	Toplam	6.284,164	291				

*P<0.05 **P<0.01

5. Görev yerlerine Göre Cami Din Görevlilerinin Bazı Manevî Danışmanlık Yeterliliklerine İlişkin Bulgular

Cami din görevlilerinin (DG) manevî danışmanlık yeterliliklerinin görev yerlerine göre farklılaşıp-farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş ve varsa farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla LSD testi uygulanmış ve sonuçları tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5'teki verilere göre; *mesleki başarı* ($F_{2-289}= 5.963$, $p<.01$), *başkalarına güven* ($F_{2-289}= 5.550$, $p<.01$), *duygu farkındalığı* ($F_{2-289}= 4.157$, $p<.05$) ve *düşük bağlam iletişim* ($F_{2-289}= 12.900$, $p<.01$) alt boyutlarında anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir.

Mesleki başarı boyutunda ilçelerde görev yapan din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasının ($\bar{x}=20.26$), il merkezi ($\bar{x}=17.39$) ve köy-kasabalarda ($\bar{x}=17.37$) görev yapan din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu,

Başkalarına güven alt boyutunda köy-kasabalarda görev yapan din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasının ($\bar{x}=40.84$), il merkezinde ($\bar{x}=37.42$) ve il merkezi ($\bar{x}=36.00$) görev yapan din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu,

Duygu farkındalığı alt boyutunda ilçe merkezlerinde ($\bar{x}=36.10$) görev yapan din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasının, il merkezlerinde ($\bar{x}=33.17$) görev yapan din görevlilerinin almış olduğu puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu,

Düşük bağlam iletişim alt boyutunda köy-kasabalarda görev yapan din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasının ($\bar{x}=24.95$), ilçe ($\bar{x}=21.78$) ve il merkezlerinde ($\bar{x}=21.77$) görev yapan din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: DG Manevî Danışmanlık Yeterliliklerinin Görev Yerlerine göre Durumu

Yeterlilik		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Mean Difference
Meslekî Moral	Gruplar Arası	49,637	2	24,819	1,029	0,359	
	Grup İçi	6.968,883	289	24,114			
	Toplam	7.018,521	291				
Meslekî Başarı	Gruplar Arası	590,579	2	295,289	5,963	0,003**	İl-ilçe ile Köy-kasaba
	Grup İçi	14.311,339	289	49,520			
	Toplam	14.901,918	291				
Meslekî Duyarlılık	Gruplar Arası	44,073	2	22,037	0,447	0,640	
	Grup İçi	14.254,009	289	49,322			
	Toplam	14.298,082	291				
Onay Bağlılık	Gruplar Arası	294,362	2	147,181	2,720	0,068	
	Grup İçi	15.640,652	289	54,120			
	Toplam	15.935,014	291				
Empati	Gruplar Arası	143,511	2	71,756	2,202	0,112	
	Grup İçi	9.416,927	289	32,585			
	Toplam	9.560,438	291				
Başkalarına Güven	Gruplar Arası	1.018,222	2	509,111	5,550	0,004**	Köy-kasaba ile il-ilçe
	Grup İçi	26.512,299	289	91,738			
	Toplam	27.530,521	291				
Duygu Farkındalığı	Gruplar Arası	506,332	2	253,166	4,157	0,017*	İlçe ile il
	Grup İçi	17.602,161	289	60,907			
	Toplam	18.108,493	291				
Yüksek Bağlam	Gruplar Arası	143,174	2	71,587	2,248	0,107	
	Grup İçi	9.201,264	289	31,838			
	Toplam	9.344,438	291				
Düşük Bağlam	Gruplar Arası	515,045	2	257,523	12,900	0,000**	Köy-kasaba ile il-ilçe
	Grup İçi	5.769,119	289	19,962			
	Toplam	6.284,164	291				

*P<0.05 **P<0.01

6. Meslekî Kıdemlerine Göre Cami Din Görevlilerinin Bazı Manevî Danışmanlık Yeterliliklerine İlişkin Bulgular

Cami din görevlilerinin (DG) manevî danışmanlık yeterliliklerinin meslekî kıdemlerine göre farklılaşıp-farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş ve varsa farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla LSD testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar tablo 6’da verilmiştir. Tablo 6’daki verilere göre onay bağımlılık, empati, başkalarına güven, duygu farkındalığı ve düşük bağlam iletişim alt boyutlarında anlamlı düzeyde her hangi bir farklılaşma tespit edilmemiştir.

Tablo 6’daki verilere göre *mesleki moral* ($F_{4-287}= 3.978$, $p<.01$), *mesleki başarı* ($F_{4-287}= 4.995$, $p<.01$), *mesleki duyarlılık* ($F_{4-287}= 4.370$, $p<.01$) ve *yüksek bağlam iletişim* ($F_{4-287}= 3.578$, $p<.01$) alt boyutlarında anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. LSD testi sonuçlarına göre de;

Meslekî moral alt boyutunda 11-15 yıllık meslekî deneyime sahip din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasının ($\bar{x} =21.00$), 0-5 yıllık meslekî deneyime ($\bar{x} =24.82$), 6-10 yıllık meslekî deneyime ($\bar{x} =24.23$), 16-20 yıllık meslekî deneyime ($\bar{x} =24.61$) ve 20 yıldan fazla meslekî deneyime ($\bar{x} =24.00$) sahip din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu,

Mesleki başarı alt boyutunda 20 yıldan fazla meslekî deneyime sahip din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasının ($\bar{x} =23.00$), 6-10 yıllık ($\bar{x} =17.64$) ve 11-15 yıllık ($\bar{x} =15.00$) mesleki deneyime sahip din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu,

Mesleki duyarlılık alt boyutunda 20 yıldan daha fazla mesleki deneyime sahip din görevlilerinin ($\bar{x} =14.00$) almış oldukları puan ortalamasının, 6-10 yıllık ($\bar{x} =23.14$) ve 11-15 yıllık ($\bar{x} =23.50$) meslekî deneyime sahip din görevlilerinin almış olduğu puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde düşük olduğu,

Yüksek bağlam iletişim alt boyutunda 16-20 yıllık mesleki deneyime sahip din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasının ($\bar{x} =27.92$), 0-5 yıllık ($\bar{x} =30.94$), 11-15 yıllık ($\bar{x} =30.50$) ve 20 yıldan fazla ($\bar{x} =32.00$) meslekî deneyime sahip din görevlilerinin almış oldukları puan ortalamasına göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: DG Manevî Danışmanlık Yeterliliklerinin Meslekî Deneyime göre Durumu

Yeterlilik		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Mean Difference
Meslekî Moral	Gruplar Arası	368,701	4	92,175	3,978	0,004**	11-15 ile 10 yıldan az ve 16 yıldan fazla
	Grup İçi	6.649,820	287	23,170			
	Toplam	7.018,521	291				
Meslekî Başarı	Gruplar Arası	969,958	4	242,490	4,995	0,001**	20 yıldan fazla ile 20 yıldan az
	Grup İçi	13.931,960	287	48,543			
	Toplam	14.901,918	291				
Meslekî Duyarlılık	Gruplar Arası	820,872	4	205,218	4,370	0,002**	20 yıldan fazla ile 20 yıldan az
	Grup İçi	13.477,210	287	46,959			
	Toplam	14.298,082	291				
Onay Bağlılık	Gruplar Arası	290,849	4	72,712	1,334	0,257	
	Grup İçi	15.644,164	287	54,509			
	Toplam	15.935,014	291				
Empati	Gruplar Arası	235,849	4	58,962	1,815	0,126	
	Grup İçi	9.324,589	287	32,490			
	Toplam	9.560,438	291				
Başalarına Güven	Gruplar Arası	94,318	4	23,579	0,247	0,912	
	Grup İçi	27.436,203	287	95,597			
	Toplam	27.530,521	291				
Duygu Farkındalığı	Gruplar Arası	176,726	4	44,181	0,707	0,588	
	Grup İçi	17.931,767	287	62,480			
	Toplam	18.108,493	291				
Yüksek Bağlam	Gruplar Arası	443,849	4	110,962	3,578	0,007**	16-20 ile 15 yıldan az ve 20 yıldan fazla
	Grup İçi	8.900,589	287	31,013			
	Toplam	9.344,438	291				
Düşük Bağlam	Gruplar Arası	91,808	4	22,952	1,064	0,375	
	Grup İçi	6.192,357	287	21,576			
	Toplam	6.284,164	291				

*P<0.05 **P<0.01

Sonuç ve Yorumlar

İlgili literatür ve bu araştırma sonuçlarına göre cami din görevlilerinin cami içi din hizmetlerinin yanında, danışmanlık hizmetlerini de kapsayan cami dışı din hizmetlerini yürüttükleri anlaşılmaktadır. Köy-kasaba, ilçe ve illere doğru artan cemaat sayılarına paralel olarak, cami din görevlilerinin bir yılda ortalama cevapladıkları soru sayılarında da artış görülmektedir (tablo 1). Yani camilerdeki cemaatin sayısı ile danışmanlık hizmetine olan talepte de bir artış söz konusudur.⁵⁹ Bu sonuca göre “*Cami din görevlilerinin danışmanlık çalışmaları, görev yaptıkları yerleşim yerinin nüfus yoğunluğuna göre değişmektedir*” şeklindeki hipotez doğrulanmaktadır.

Din görevlilerinin %12,2’si (36 kişi) cemaatin kendilerine soru sormalarından memnun olmasalar da, büyük çoğunluğunun (%87,8’i-260 kişi) kendilerine soru sorulmasından memnun oldukları anlaşılmaktadır (tablo 2). Yani cami din görevlileri danışmanlık hizmeti sunma konusunda istekli görünmektedirler. Cami din görevlileri danışmanlık hizmeti sunma konusunda istekli olmakla birlikte başarılı mıdır? Bu konuda yapılan araştırma sonuçlarına göre cami din görevlileri danışmanlık hizmeti sunma konusunda istekli, ancak bu konuda kendilerini yetersiz hissetmektedirler.⁶⁰ Acaba cami din görevlilerinden kimler danışmanlık hizmeti sunma konusunda daha yeterlidir? Ya da hangi demografik özelliklere sahip din görevlileri daha başarılı danışmanlık hizmeti sunabilirler? Bu sorulara cevap olması açısından araştırma sonuçlarına baktığımızda;

Yaş grupları açısından; meslekî moral, onay bağımlılık, empati, başkalarına güven ve duygu farkındalığı alt boyutlarında anlamlı düzeyde her hangi bir farklılaşma tespit edilmemiştir. Bununla birlikte 30 yaş altı ve 40 yaş üstü din görevlilerinin kendilerini meslekî açıdan daha başarılı gördükleri, 30-40 yaş aralığındaki din görevlilerinin meslekî duyarlılıklarının daha yüksek olduğu görülmektedir. 30 yaş altı din görevlilerinin yüksek bağlam iletişime, 30-40 yaş aralığındaki din görevlilerinin de düşük bağlam iletişim tarzına sahip oldukları anlaşılmaktadır (tablo 3). Bu sonuçlara göre “*Yaş gruplarına göre cami din görevlilerinin meslekî moral, meslekî başarıları, meslekî duyarlılıkları, onay bağımlılıkları, empati düzeyleri, başkalarına güven duyguları, duygu farkındalıkları, yüksek ve düşük bağlam iletişimleri farklılaşmaktadır*” şeklindeki hipotezin kısmen doğrulandığı söylenebilir. Literatürde din görevlileri üzerine gerçekleştirilen araştırmalarda, yaşın artmasına paralel olarak meslekî doyumda⁶¹

⁵⁹ Ahmet Onay, *Türkiye’nin Cami Profili*, DEM Yay., İstanbul, 2008, ss. 202-210.

⁶⁰ Bkz. Söylev, agt, 291; Doğan, agt., ss.139-130.

⁶¹ Yunus Mersin, *Din Görevlilerinde Mesleki Doyum*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 2007, s. 107; Çoştu, agm, ss.1-18.

ve meslekî memnuniyette⁶² yükselme olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte bazı araştırmalarda da, artan yaşa bağlı olarak duyarsızlaşmanın, duygusal ve genel tükenmişlik duygusunun arttığı tespit edilmiştir.⁶³ Literatür verileri ve bu araştırmanın sonuçları topluca değerlendirildiğinde 30 yaş altı ve 40 yaş üstü cami din görevlilerinin cami içi din hizmetlerine karşı daha duyarlı oldukları, 30-40 yaş aralığındaki cami din görevlilerinin de cami dışı din hizmetlerini daha başarılı bir şekilde yapmaya yatkın oldukları söylenebilir.

Eğitim düzeyleri açısından; empati, duygu farkındalığı, yüksek ve düşük bağlam iletişim alt boyutlarında anlamlı düzeyde her hangi bir farklılaşma tespit edilmemiştir. İlahiyat fakültesi ve imam hatip lisesi mezunlarının meslekî morallerinin daha yüksek olduğu, ilahiyat fakültesi ve önlisans mezunlarının kendilerini meslekî açıdan daha başarılı gördükleri, ilahiyat fakültesi mezunlarının başkalarına daha çok güvendikleri ve meslekî duyarlılıklarının daha yüksek olduğu, ilahiyat fakültesi mezunları ve yüksek lisans/doktora yapan din görevlilerinin onay bağımlılıklarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 4). Bu sonuçlara göre “*Eğitim düzeylerine göre cami din görevlilerinin meslekî moral, meslekî başarıları, meslekî duyarlılıkları, onay bağımlılıkları, empati düzeyleri, başkalarına güven duyguları, duygu farkındalıkları, yüksek ve düşük bağlam iletişimleri farklılaşmaktadır*” şeklindeki hipotezin kısmen doğrulandığı söylenebilir. Literatürde yer alan bazı araştırmalarda din görevlilerinin eğitim düzeyi yükseldikçe duygusal tükenmişlik düzeyinin arttığı,⁶⁴ meslekî tutum ve meslekî motivasyon düzeylerinin düştüğü,⁶⁵ meslekî aidiyet duygusunun azaldığı⁶⁶ ve meslekî tükenmişlik düzeylerinin arttığı⁶⁷ tespit edilmiştir. Bazı araştırmalarda da eğitim düzeyleri ile meslekî doyum⁶⁸ ve danışmanlık çalışmaları konusundaki yeterlilik duygusu arasında her hangi bir anlamlı ilişki bulunmamıştır.⁶⁹ Bazı araştırmalarda da eğitim düzeyi arttıkça meslekte kendini yeterli görme düzeyinin arttığı⁷⁰ ve halkın eğitim düzeyi yüksek olan din görevlilerine güveninin yükseldiği tespit edilmiştir.⁷¹ Literatür verileri ve bu araştırmanın sonuçları topluca değerlendirildiğinde ilahiyat fakültesi mezunları

⁶² Doğan, agt, ss.138-141.

⁶³ Doğan, agt, ss.233-239; Doğan, agt, ss.204-210; Doğan, agt, ss.224-229; Söylev, agt, s.350.

⁶⁴ Cengil, agm, ss.79-101; Doğan, agt, ss.204-210.

⁶⁵ Kaya ve Nazıroğlu, agm, s. 41.

⁶⁶ Doğan, agt, ss.146-153.

⁶⁷ Kayıklık, agm, 2007, s.8.

⁶⁸ Coştu, agm, ss.1-18.

⁶⁹ Turan, agm, ss.59-60;Söylev, agt, s.289.

⁷⁰ Çorak, agt, s. 86.

⁷¹ Yusuf Yıldırım, İlahiyat Fakültesi Mezunlarının Din Görevlisi Olarak Atanmasının Dini Hayat Üzerindeki Sosyolojik Analizi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2006, s. 37.

ile yüksek lisans/doktora yapan din görevlilerinin cami dışı din hizmetlerini daha başarılı bir şekilde yapmaya yatkın oldukları söylenebilir.

Görev yerleri açısından; meslekî moral, meslekî duyarlılık, onay bağımlılık, empati ve yüksek bağlam iletişim alt boyutlarında anlamlı düzeyde her hangi bir farklılaşma tespit edilmemiştir. Bununla birlikte il ve ilçelerde görev yapan din görevlilerinin kendilerini meslekî açıdan daha başarılı gördükleri, başkalarına daha çok güvendikleri ve yüksek bağlam iletişim tarzına sahip oldukları anlaşılmaktadır (tablo 5). Bu sonuçlara göre “*Görev yerlerine göre cami din görevlilerinin meslekî moral, meslekî başarıları, meslekî duyarlılıkları, onay bağımlılıkları, empati düzeyleri, başkalarına güven duyguları, duygu farkındalıkları, yüksek ve düşük bağlam iletişimleri farklılaşmaktadır*” şeklindeki hipotezin kısmen doğrulandığı söylenebilir. Literatürde yer alan bazı araştırmalarda din görevlilerinin görev yerleri ile mesleki doyum ve meslekî motivasyonları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bir araştırmada il merkezinde görev yapan din görevlilerinin daha çok meslekî doyum yaşadıkları,⁷² bir başka araştırmada il merkezinde görev yapan din görevlilerinin danışmanlık konusunda kendilerini daha yeterli hissettikleri⁷³, bir diğer araştırmada da il merkezinde görev yapan din görevlilerinin meslekî aidiyet duygularının yüksek olduğu⁷⁴ tespit edilmiştir. Bazı araştırmalarda ise din görevlilerinin görev yerleri ile mesleki doyum ve meslekî motivasyonları arasında anlamlı ilişkiler bulunmamıştır.⁷⁵ Bununla birlikte bazı araştırmalarda da il merkezinde görev yapan din görevlilerinin duyarsızlaşma ve genel tükenmişlik duygularını daha fazla yaşadıkları tespit edilmiştir.⁷⁶ Literatür verileri ve bu araştırmanın sonuçları topluca değerlendirildiğinde il merkezlerinde görev yapan din görevlileri başta olmak üzere ilçelerde görev yapan din görevlilerinin cami dışı din hizmetlerini daha başarılı bir şekilde yapmaya yatkın oldukları söylenebilir.

Meslekî deneyim açısından; onay bağımlılık, empati, başkalarına güven, duygu farkındalığı ve düşük bağlam iletişim alt boyutlarında anlamlı düzeyde her hangi bir farklılaşma tespit edilmemiştir. Bununla birlikte 10 yıldan az ve 16 yıldan fazla meslekî deneyime sahip din görevlilerinin meslekî morallerinin yüksek olduğu, 20 yıldan fazla meslekî deneyime sahip din görevlilerinin kendilerini meslekî açıdan daha başarılı gördükleri, 20 yıldan az meslekî deneyime sahip din görevlilerinin meslekî duyarlılıklarının yüksek olduğu, 16-20 yıllık meslekî deneyime sahip din görevlilerinin düşük bağlam iletişim tarzına sahip oldukları anlaşılmaktadır (Tablo 6). Bu sonuçlara göre “*Meslekî kıdemlerine göre cami din görevlilerinin meslekî moral, meslekî başarıları, meslekî*

⁷² Coştu, agm, ss.1-18.

⁷³ Turan, agm, ss.59-60.

⁷⁴ Doğan, agt, ss.146-153.

⁷⁵ Kaya ve Nazıroğlu, agm, s. 41

⁷⁶ Doğan, agt, ss.224-239.

duyarlılıkları, onay bağımlılıkları, empati düzeyleri, başkalarına güven duyguları, duygu farkındalıkları, yüksek ve düşük bağlam iletişimleri farklılaşmaktadır” şeklindeki hipotezin kısmen doğrulandığı söylenebilir. Literatürde yer alan bazı araştırmalarda din görevlilerinin hizmet süreleri ile meslekî doyum düzeyleri, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma arasında anlamlı ilişkiler bulunmamıştır.⁷⁷ Bununla birlikte bazı araştırmalarda artan hizmet süresine bağlı olarak duygusal tükenmişliğin arttığı, kişisel başarı hissini düştüğü, duyarsızlaşmanın ve genel tükenmişlik duygusunun arttığı tespit edilmiştir.⁷⁸ Ayrıca artan hizmet süresine bağlı olarak dinî danışma ve rehberlik konusundaki başarının azaldığı tespit edilmiştir.⁷⁹ Bazı araştırmalarda da artan hizmet süresine göre meslekî aidiyet duygusunun arttığı tespit edilmiştir.⁸⁰ Literatür verileri ve bu araştırmanın sonuçları topluca değerlendirildiğinde cami dışı din hizmetlerini başarıyla yürütmede önemli olan temel becerilere farklı meslekî deneyim gruplarının farklı düzeylerde sahip oldukları anlaşılmaktadır. Meslekten memnun olma, mesleği severek yapma⁸¹ ve başkalarının duygu ve düşüncelerini dikkate alarak açık, net ve anlaşılır bir tarzda iletişim kurma dikkate alındığında, 10-20 yıllık meslekî deneyime sahip din görevlilerinin cami dışı din hizmetlerini daha başarılı bir şekilde yapmaya yatkın oldukları söylenebilir.

Öneriler:

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak cami temelli din hizmetlerinde cami dışı din hizmetleri kapsamında değerlendirilen danışmanlık görevini yürütebilecek din görevlilerinin belirlenmesi ve görevlendirilmesi, insanların yaşadıkları sorunlarını dinî bağlamda çözüme kavuşturarak aradıkları huzura kavuşmalarında faydalı ve yararlı olacaktır. İnsanların sorunlarına çözüm üretebilecek cami din görevlilerinin belirlenmesi amacıyla aşağıdaki öneriler yapılabilir.

1. İnsanlar çeşitli sosyal, psikolojik ve ailevî sorunlarına çözüm bulmak amacıyla cami din görevlilerine başvurmaktadır. Toplumun ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınarak cami dışı din hizmetleri bağlamında dini danışma ve rehberlik uygulamaları bir an önce başlatılmalıdır.

2. Nüfus yoğunluğuna bağlı olarak cami din görevlilerine sorulan soru sayısı artmaktadır. Bu nedenle, nüfusun yoğun olduğu bölgelerdeki camilerde görev yapan din görevlilerinin danışmanlık konusunda eğitilmeleri yararlı olacaktır.

⁷⁷ Coştu, agm, s.11; Kayıklık, agm, 2008, ss.34-46; Cengil, agm, ss.79-101.

⁷⁸ Doğan, agt, ss.224-229.

⁷⁹ Söylev, agt, s.293.

⁸⁰ Doğan, agt, ss.146-153.

⁸¹ Wiggins & Weslander, agm, s.26-35.

Cami Din Görevlilerinin Yeterliliklerinin Manevi Danışmanlık Açısından Değerlendirilmesi

3. Danışmanlık çalışmalarında ilahiyat fakültesi mezunları ile yüksek lisans/doktora yapan cami din görevlilerinin görevlendirilmesi yararlı olacaktır.
4. Danışmanlık çalışmalarında 30-40 yaş aralığındaki cami din görevlilerinin görevlendirilmesi yararlı olacaktır.
5. Danışmanlık çalışmalarında il ve ilçe merkezlerinde görev yapan cami din görevlilerinin görevlendirilmesi yararlı olacaktır.
6. Danışmanlık çalışmalarında 10-20 yıllık meslekî deneyime sahip cami din görevlilerinin görevlendirilmesi yararlı olacaktır.
7. Cami din görevlilerinin adaylık-hazırlık eğitim programlarında danışmanlık eğitimine de yer verilmesi yararlı olacaktır.
8. İlahiyat Fakültelerinin öğretim programlarında danışmanlık eğitimine yer verilerek cami din görevlilerinin danışmanlık mesleği bilinci ve yeterlilikleri doğrultusunda yetiştirmeleri sağlanmalıdır.
9. Cami din görevlilerinin etkili ve verimli cami temelli din hizmetleri yapabilmesi için mesleğini seven, kendini mesleğine adanmış ve motive olmuş kişilerin cami din görevlisi olarak atanmasına dikkat edilmelidir.
10. Mevcut cami din görevlileri belirli bir program dahilinde, hizmetiçi eğitim programlarıyla danışmanlık konusunda eğitilmelidirler.
11. Cami temelli din hizmetlerinde başarılı olanlar takdir edilmeli ve ödüllendirilmelidir.
12. Cami din görevlileri tarafından sunulacak danışmanlık hizmetleri camiler ve din görevlileri haftası etkinliklerinde, Diyanet TV, Diyanet Radyo, 'Kamu Spotu', broşür vb. materyaller ile en etkin şekilde tanıtılmalıdır.
13. Dini danışma ve rehberlik ile ilgili alanda çalışan din görevlilerine yardımcı olabilecek kılavuz kitaplar ve broşürler hazırlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Acar, İbrahim, "Etkili Bir Din Hizmeti Açısından Hz. Peygamberin Örneği", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2002, C. 38, S.4, s.63-76.
- Onay, Ahmet, "Cami Ekseni Din Hizmetleri", *DED*, 4 (12), 2006.
- Akbaş, Abdurrahman, "Sosyal Hizmet Bağlamında Yaşlılara Din Hizmeti", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Cilt 2, DİB Yay., Ankara, 2008, ss.320-321.
- Akpolat, Sabri, "İletişim Asrında Din Görevlileri", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt 41, Sayı 3, 2005, ss.41-54.
- Altaş, Nurullah, "Cami Dışı Din Etkinliklerini Biçimlendiren Temel Kavramlar ve Bu Alanda Temel Kavramsallaştırmalar: Dinî Danışmanlık ve Manevî Sosyal Hizmetler", *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu – II*, DİB Yay., Ankara, 2012, ss. 295-318.
- Altaş, Nurullah, "Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi", *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, (Ed.) N. Altaş-Mustafa Köylü, Gündüz Yay., Ankara, 2012.
- Ay, Mehmet Emin, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, Bilge Yay., İstanbul, 2002.
- Bilen, Mehmet, "Cami İmamlarının Hadis Bilgilerinin Mahiyeti Üzerine Tecrübi Bir Araştırma", *İslamiyat*, C. IV, İst., 2001, ss.85-88.
- Bulut, Mehmet, "Din Görevlileri Üzerine Bazı Tespitler", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt 41, Sayı 3, 2005, ss. 55-70.
- Cengil, Muammer, "Din Görevlileri ve Kur'an Kursu Öğreticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Derg.*, C.10, S.1, 2010, ss. 79-101.
- Coştu, Yakup, "Din Görevlilerinde Meslekî Doyum; Çorum İl Merkezi Örneği", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 6, Sayı 1, 2013, ss.1-18.
- Çakmak, Muharrem, "Mobil (Taşınabilir) Din Eğitimi ve Din Hizmeti", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Cilt 1, Ankara, 2008, ss.307-315.
- Çam, Olcay, "Tükenmişlik Envanterinin Geçerlik ve Güvenirliğinin Araştırılması", *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, (Eylül 1992, HÜ) ed. R. Bayraktar ve İ. Dağ, Türk Psikologlar Derneği Yay., Ankara, 1993, ss. 155-160.
- Çorak, Abdullah Harun, *Din Görevlilerinin Verimliliğini Engelleyen Psiko-Sosyal Etkenler: İstanbul Örneği*, Marmara Üniversitesi, SBE Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2010.
- Din Görevlisi El Kitabı (Komisyon)*, DİB Yay., Ankara, 2001.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı*, DİB Yay., Ankara, 1989.
- Doğan, Ahmet, *Din Görevlilerinin Mesleki Aidiyetleri, Mesleki Tükenmişlik Tutumları ve Hizmet İçi Eğitime Bakışları*, Ankara Üniversitesi, SBE, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2013.

Erdem, Ramazan, “İletişim Eğilimlerinin Yüksek-Düşük Bağlam Ayırımı ile Ölçülmesi: Türkçe Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı2, 2006, ss.17-25.

Ergin, Canan, “Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması”, *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, (22-25 Eylül 1992, HÜ) ed. R. Bayraktar ve İ. Dağ, Türk Psikologlar Derneği Yay., Ankara, 1993, ss. 143-154.

Güngör, Özcan, “Yaşlılar İçin Cami Temelli Sosyal/Dini Hizmetler”, Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 38,Erzurum 2012, ss.161-188.

İkiz, F. E., “Danışma Becerileri Eğitiminin Danışmanların Empatik Eğilim, Empatik Beceri ve Tükenmişlik Düzeyi Üzerindeki Etkisi”, DEÜ SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2006.

İmamoğlu, S., “Genç Yetişkinlerinde Kişilerarası İlişkilerin Cinsiyet, Cinsiyet Roller ve Yalnızlık Algısı Açısından İncelenmesi”, MÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2008.

İmamoğlu, Seval Erden ve Aydın, Betül, “Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği'nin Geliştirilmesi”, İÜ Psikoloji Çalışmaları Dergisi, Cilt 29 (1), 2009, ss.39-64.

Kapukaya, Mehmet, “Cami Dışı Hizmetlerde Din Görevlileri”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ekim 2007, Sayı 202.

Karacoşkun, M. Doğan, “Din Görevlilerinin Bireylerin Dini Görünüşlü Kişisel ve Sosyo-psikolojik Problemlerine Katkı Sağlayabilme Yolları”, *1. Din Hizmetleri Sempozyumu (Kasım 2007)*, C.2, TDV Yay., Ank., 2008, ss. 140-155.

Karagöz, İsmail, “Din Görevlisinin Misyon ve Vizyonu”, *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı 178, 2005.

Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Nobel Yay., Ankara, 1999.

Karlık, Halil, "Meslek Olarak Din Görevlisi Kavramı", *Din Öğretimi Dergisi*, S. 36, Ankara 1992.

Kaya, Mevlüt ve Nazıroğlu, Bayramali, “Din Görevlilerinin Mesleki Tutum ve Motivasyon Düzeylerini Etkileyen Bazı Faktörler”, *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, ss. 25-53.

Kayıklık, Hasan, “Din Görevlilerinde Tükenmişlik” *ÇÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2), 2007, ss. 1-19.

Kayıklık, Hasan, “Din Görevlilerinde Yaşamdan Memnuniyet ve Mesleki Doyum -Adana Örneği-“, *1. Din Hizmetleri Sempozyumu*, DİB Yay., C.1 , Ankara, 2008, ss.34-46.

Kaymakcan, Recep ve Şirin, Turgay, “Bilişsel-Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımı ile Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli'nin Din Eğitimi Alan Erkek Üniversite Öğrencilerinin Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeylerine Etkisi”, *Değerler Eğitimi Dergisi* Cilt 11, No. 26, 2013, ss. 111-148.

Köylü, Mustafa, “Din Görevlilerinde Bulunması Gereken Nitelikler”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 29, Sayı 3, 1993, ss.101-112.

Macit, Mustafa, "Halkın Din Çerçevesinde Beklentileri (Erzurum / Oltu Örnekleme)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜ SBE Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Erzurum, 2001.

Maslach, Christina and Jackson, Susan E., "The Measurement of Experienced Burnout", *Journal of Occupational Behavior*, Vol 2, 1981, ss. 99-113.

Mersin, Yunus, Din Görevlilerinde Mesleki Doyum, SÜ SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2007.

Onay, Ahmet, *Türkiye'nin Cami Profili*, DED Yay., İstanbul, 2008, ss. 202-210.

Özdemir, Saadettin, *Korunmaya Muhtaç Gençlerin Din Öğretimi İhtiyaçları*, Tuğra Ofset, Isparta, 2002, s.199.

Özgün, M. S. "Okul Psikolojik Danışmanlarının Kişilik Özellikleri ile Mesleki Yetkinlik Beklentileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", ÇÜ SBE (Yayımlanmamış YL Tezi), Adana, 2007.

Özler, İbrahim, "Camilerin Zihniyet Değişimindeki Rolü (Erzurum Örneği)", AÜ SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2007.

Perez, F.J., *Counseling: Theory and Practice*, Massachusetts, Addison-Wesley, Reading, 1965.

Söylev, Ömer Faruk, Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik - Alanları, İmkânları ve Yöntemleri- (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği), UÜ SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2014.

TDK Türkçe Sözlük, "Din Adamı", TDK Yayınları, Ankara, 1998.

Tetik, Hayati, "Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlileri-Cemaat İletişiminin Önemi", *Diyanet İlmî Dergi*, C. XXXIV, S. 2, Ankara 1998.

Topuz, İlhan, *Din Görevlilerinin Manevî Danışmanlık Yeterlilikleri*, Manas Yay., Isparta, 2014.

Turan, İbrahim, "Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.XIII, S. 1, 2013, ss.47-73.

Tyler, Leona Elizabeth, *The Work of the Counselor*, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall Inc., 1969.

Wiggins, J. D. & Weslander, D. L., "Effectiveness Related to Personality And Demographic Characteristics of Secondary School Counselors", *Counselor Education and Supervision*, Vol. 26 (1), 1986, s.26-35.

Yıldırım, Yusuf, İlahiyat Fakültesi Mezunlarının Din Görevlisi Olarak Atanmasının Dini Hayat Üzerindeki Sosyolojik Analizi, KSÜ SBE (Yayımlanmamış Yüksek L. Tezi), Kahramanmaraş, 2006.